

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doktora Öğrencisi

Mustafa Itri KÜÇÜKOĞLU

Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü,
e-mail: mustafakucukoglu@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7430-8700

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 14/04/2024 06/06/2024

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1468157

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

491 Numaralı Tahrir Defterine Göre 1570 Yılında Havran Kazası'nın Nüfus Yapısı

*The Demographic Structure of Hauran District in 1570
According To Tahrir Register Number 491*

Öz

Havran, Suriye'nin güneyinde bulunan, bir kısmı da Ürdün'ün kuzeyini kapsayan sınırları kesin bir biçimde belirlenemeyen geniş bir bölgedir. Lav birikintilerinin üzerinde bulunan Havran Ovası, zahire yetiştirmede en verimli bölgelerden birisidir. Havran'ın, yeterli seviyede yağış alan bölgeleri hububat tarımı için oldukça verimli olup, batı sahasındaki ovalar Suriye'nin adeta tahıl ambarıdır. Bu yüzden ki, eski çağlardan beri iskân sahası olan Havran, tarih boyunca birçok kavmin meskûn olduğu bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Havran, gerek İslam öncesi dönemde gerek İslamiyet sonrasında çok sayıda devletin hâkimiyetine girmiştir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Merc-i Dâbık Savaşı'nda Memlûkleri yenmesiyle Suriye bölgesi hızlı bir şekilde Osmanlı yönetimine girmiştir. Bu süreçte Havran da Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Şam Sancağı'na bağlı bir kaza olarak varlığını sürdüren Havran, XIX. yüzyılın ortasına kadar bu statüsünü korumuştur.

Havran Kazası'nın 1570 yılındaki nüfus yapısını ele aldığımız bu çalışmada, klasik dönem Osmanlı tarihi için önemli belge türlerinden olan tahrir defterleri temel kaynağımızı oluşturmaktadır. Çünkü Osmanlı'da vergi veren nüfus bu defterlerde kayıt altına alınmıştır. Bu bağlamda 1570 yılına ait olan 491 numaralı tahrir defteri esas alınarak Havran Kazası'nın nüfus yapısı ve buradaki konargöçer Türkmen varlığı hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Havran, Suriye, Tahrir defterleri, Nüfus, Türkmen

ATIF: KÜÇÜKOĞLU, Mustafa Itri, "491 Numaralı Tahrir Defterine Göre 1570 Yılında Havran Kazası'nın Nüfus Yapısı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/2 (Haziran 2024), s. (131-146)

CITE: KÜÇÜKOĞLU, Mustafa Itri, "The Demographic Structure of Hauran District in 1570 According To Tahrir Register Number 491", *Journal of History and Future*, 10/2 (June 2024), pp. (131-146)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Hauran is a vast region located in the south of Syria, with some parts also encompassing the northern regions of Jordan, whose boundaries cannot be definitively determined. The Hauran Plain, situated on lava deposits, is one of the most fertile areas for cereal cultivation. The regions of Hauran receiving sufficient rainfall are highly fertile for cereal cultivation, and the plains in the western area serve as the granary of Syria. For this reason, Hauran, which has been a settlement area since ancient times, has appeared throughout history as a place inhabited by various civilizations. Hauran has come under the dominion of numerous states both in the pre-Islamic era and in the period following the spread of Islam. In 1516, with Yavuz Sultan Selim's victory over the Mamluks in the Battle of Marj Dabiq, the region of Syria swiftly came under Ottoman rule. During this process, Hauran also became part of Ottoman territories. During this period, Hauran, which remained a district attached to the Sanjak of Damascus, maintained this status until the middle of the 19th century.

In this study, which examines the population structure of the Hauran District in the year 1570, the tahrir registers, which are important documents for the classical period of Ottoman history, constitute our primary source. Because the Ottoman population subject to taxation was recorded in these registers. In this context, information about the population structure of Hauran District and the presence of nomadic Turkoman communities in the area has been provided based on the tahrir register number 491 from the year 1570.

Keywords: Hauran, Syria, Tahrir registers, Population, Turkoman

GİRİŞ

Güney Suriye’de bulunan Havran; kuzeyde Şam Vadisi ve Leca Platosu, güneyde Belka arazisi ve Cebeliacûn, doğuda Cebelihavran (Cebelidürûz), batıda ise Şeria Vadisi ile çevrili olup, sınırları kesin biçimde belirlenemeyen geniş bir bölgedir.¹ Lav birikintilerinin üzerinde bulunan Havran Ovası, zahire yetiştirmede en verimli bölgelerden birisidir. Havran’ın, yeterli seviyede yağış alan bölgeleri hububat tarımı için oldukça verimli olup, batı sahasındaki ovalar Suriye’nin adeta tahıl ambarıdır.² Öyle ki, Evliya Çelebi Havran buğdayının kalitesini özellikle belirterek, bu buğdaydan yapılan ekmek ve çöreğin kıymetini ve lezzetini öve öve bitirememektedir.³

En eski çağlardan itibaren yerleşim yeri olan Havran’ın bilinen ilk sakinleri, milâttan önce II. binyılın ikinci yarısında buraya gelen İbranîlerdir. Dönem içerisinde İbranîlerle Dımaşk (Şam) Krallığı arasında sürtüşmelere yol açan Havran, Asurluların hâkimiyetine girdiği milâttan önce VIII-VII. yüzyıllar arasında nispeten sakin bir dönem yaşadı. Asur İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra Med-Pers, arkasından da İskender-Selevkos devletlerinin yönetimine girdi. Milâttan önce

1 Şit Tufan Buzpınar, “Havran”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, XVI, s. 539.

2 Buzpınar, “Havran”, s. 539-540; Besim Darkot, “Havran”, MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1987, VI, s.378.

3 Evliya Çelebi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: IX. Kitap, haz. Yücel Dağlı ve diğerleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 254, 261.

80'li yılların ortalarında Güney Suriye'de Romalılarla yaptıkları savaşları kazanan Nabatîler bölgeyi ele geçirdiler. Milâttan sonra 106 yılında Romalılara karşı büyük bir yenilgi alan Nabatîler, Havran'ı Romalılara teslim etmek zorunda kaldılar. Roma döneminde Asurîler, Müsevîler ve giderek artan Arapların oturduğu yeni köyler ve kasabalar kuruldu; Yemen'den gelen monofizit Hristiyanlar da bu bölgeye yerleştirildi. Bizans döneminde Bizans'a bağlı bir Arap devleti olan Gassânîler, imparatorluğun sınırlarını İranlılara karşı koruyan bir tampon devlet konumundaydı. O yıllarda Havran sakinlerinin büyük çoğunluğunun Hristiyanlığı kabul etmiş Araplardan oluştuğu görülmektedir.⁴

634 yılında Hâlid b. Velîd kumandasındaki İslâm ordusu Gassânîler'in merkezi ve Havran'ın metropolü olan Busrâ'yı barış yoluyla fethedince Havran Müslümanların eline geçti ve ertesi yıl Dımaşk'ın da alınmasından sonra idarî ve askerî bakımdan buraya bağlandı. Dımaşk'ın tahıl ambarı olan Havran Hulefâ-yi Râşidîn ve Emevî dönemlerinde bu statüde kalmış ve herhangi bir ciddi kargaşalık geçirmemiştir. Abbâsî yönetiminde iken Karmatîler'in saldırılarına mâruz kalmış, daha sonra Selçuklu-Fâtımî mücadelesine sahne olmuştur. Haçlılar döneminde de zaman zaman savaş alanı haline gelen Havran, Atabeylikler Dönemi'nde yerel Türkmen beyleri tarafından idare edilmekteydi. Moğol istilasında büyük çapta tahrip olan Havran, Memlûklerin Ayn-ı Câlût Savaşı'yla Moğolları yenilgiye uğramasıyla Memlûk hâkimiyetine girdi. Memlûkler döneminde Havran bölgesi, Havran ve Beseniye olmak üzere iki büyük idarî kısma ayrılmıştı. Havran'ın başşehri Busrâ, Beseniye'nin başşehri ise Ezriât idi. Bu dönemde Dımaşk'tan Gazze'ye giden posta ve hac yolları Havran'dan geçiyor, kervanlar Busrâ'da konaklıyordu. Ancak XIV. yüzyıldan itibaren bölgeye sızan Benî Rebîa bedevî kabilesi Havran'ın güvenliğini kısmen zayıflatmıştır.⁵ Memlûk dönemine genel olarak bakıldığında Havran, önceki dönemlerine göre eskisi gibi canlı olmadığı görülmektedir.

1516 yılında Osmanlı Devleti, Merc-i Dâbık Savaşı ile Memlûkleri mağlup ederek Suriye bölgesine girmiştir. Bu süreçte tüm Suriye neredeyse hiçbir direniş göstermeden Osmanlı yönetimine girdi. Aynı şekilde Güney Suriye'de yer alan Havran da bu dönemde Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu. Havran bu dönemde Şam Sancağı'na bağlı bir kaza olarak varlığını sürdürmüştür.

Tarih boyunca birçok kavmin uğrak yeri ve geçiş noktası üzerinde olan Havran'ın XVI. yüzyıldaki nüfus yapısı çalışmanın ana problemini oluşturmaktadır. Dönem olarak bölgenin idarî taksimatının oturmaya başladığı yüzyılın ikinci yarısının esas alınması uygun görülmüştür. Kaynak olarak o dönemin vergi nüfusunun kaydedildiği tapu tahrir defterlerinden istifade edilmiştir. Bu dönemdeki en yakın defter 1570 yılına ait 491 numaralı tapu tahrir defteridir. Bu defter Şam Eyaleti'nin 1570 yılına ait mufassal tahririnin üçüncü cildir. Bu defterde Havran Kazası ve ona bağlı olan nahiyelerle birlikte Tedmür Sancağı yer almaktadır. Bununla birlikte Şam Sancağı'nda meskûn olan konargöçer aşiretler de belirtilmiştir.

Osmanlı demografi araştırmalarında 1830'dan önceki dönem için en önemli veriler *hane* sayılarıdır. Zira Osmanlı Devleti'nin tahrir sırasındaki hedefi bir yerdeki nüfus sayısını tespit etmek değildir.⁶ Tahrir defterlerinde şehir ve köylerde sakin olanlar ile konargöçer nüfus, hane ve mücerred olarak ifade edilmişlerdir. Bunlardan hane olarak kaydedilenler evli, mücerred olarak

4 Buzpınar, "Havran", s. 540.

5 Buzpınar, "Havran", s. 540.

6 Orhan Kılıç, XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605), Tamga Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 136.

kaydedilenler ise bekâr nüfusu belirtmektedir. Kadınlar ve olgunluk çağına ulaşmamış çocuklar vergi mükellefi olmadıklarından tahrir defterlerine bunların kayıtlarına rastlanmamaktadır. Ancak imam, hatip, müezzin, seyyid, şerif, a‘mâ, pîr-i fâni gibi vergiden muaf sayılan askerîler fert fert belirtildikleri gibi, konargöçer aşiretler, cemaatler ve taifelere de ayrıca işaret edilmiştir.⁷

Tahrir defterlerine, hanenin sadece reisi kaydedildiğinden, her hanede kaç kişinin yaşadığını tespit etmek imkânsızdır. Bu yüzden araştırmacılar tarafından nüfusu tespit edebilmek için ortalama rakamlar esas alınmaya çalışılmıştır. Tahrir defterlerindeki verilere dayanarak Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki tahmini nüfus hesaplamalarında Ömer Lütfi Barkan'ın kullandığı 5 katsayısı araştırmacılar tarafından genel olarak benimsenmiştir. Ancak bu rakamı az bularak 7 katsayısını kullananlar araştırmacılar olduğu gibi, bu sayının daha az olması gerektiğini düşünen araştırmacılar da vardır.⁸

Tahrir kayıtlarında vergi mükellefi hane reisinin yanında, yine vergi mükellefi olan oğlu veya kardeşi mücerred olarak ayrı şekilde yazılmıştır. Mücerred olan kişi defterde ayrı yazılmasına rağmen, aynı hanede oturmaktaydı. Mücerred tek kişiyi belirttiğinden bunu herhangi bir katsayıyla çarpmaya gerek yoktur.⁹ Öte yandan tahrirlerde yer alan imam, müezzin, hatip, seyyid, şerif, derviş gibi kişiler de hane olarak kabul edilmektedir. Havran'ın gerçek nüfusunu tahminî olarak hesaplayabilmek için hane sayıları 5 katsayısıyla çarpılacaktır. Bu şekilde gerçek nüfus sayısı bağlamında tahminî bir veri elde edilmeye çalışılacaktır.

1. Havran'ın Dâhilî Taksimatı

Havran'ın nüfus yapısını ele almadan önce, bölgenin o dönemdeki idarî ve dâhilî vaziyetini daha iyi anlamak için klasik dönem Osmanlı idarî taksimatı ile birlikte Havran'ın dâhilî taksimatına yani kazaya bağlı olan nahiyeler ile nahiyelerdeki nefis¹⁰, köy ve mezra sayılarına kısa bir şekilde yer vermek uygun olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde sancaklar askerî ve adlî olmak üzere iki idarî birime ayrılmıştı. Askerî olarak nahiyelere, idarî olarak da kazalara ayrılıyordu. Kazalar kadının sorumluluk sahasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte kazalar, kültürel ve ticarî bağlamda kendisine bağlı yerleşim birimlerinin merkezi olmuş bir kasaba veya şehir ile kendisini çevrelemiş köylerin teşkil ettiği idarî bir birliği de ifade etmekteydi.¹¹ Ancak Havran bu tanımlamanın dışında bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar mufassal tahrirlerde diğer nahiyelerin içerisinde Havran'ın merkezini teşkil eden köy ve mezraların varlığı tespit edilebilse de Havran, mufassal tahrir defterlerinde

7 Ünal Taşkın, Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600), Elazığ, 2011, s. 97, Mehtap Nasıroğlu, Osmanlı Yönetiminde Hama (1516-1600), (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2014, s. 107.

8 Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 32, 1979, s. 332.

9 Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", s. 346.

10 Nefs, Osmanlı idarî taksimatında kaza veya nahiyenin merkez birimini oluşturan ünitedir. Günümüzdeki şehrin karşılığı olan nefis dâhilinde genel olarak çarşı-pazar bulunmakla birlikte, sınaî ürünlerin ticareti de yapılmaktaydı. Ancak her kaza ya nahiyede nefis olması şart değildi. Tafsilatlı bilgi için bkz. İlhan Şahin, "Nahiye", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2006, XXXII, s. 306-308; Tuncer Baykara, "Kasaba", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, XXIV, s. 525-526; Tuncer Baykara, "Kaza", TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2002, XXV, s. 119-120.

11 Taşkın, s. 47-48; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi-II, İstanbul, 1979, s. 83.

-tahrir geleneği üzere- kendisine bağlı köy ve mezraların bulunduğu müstakil bir nahiye olarak zikredilmemiştir. 1570 yılı tahririnden itibaren ise mufassal defterlerde Havran'ı *Kazâ-yı Havrân* ifadesi ile görülmeye başlamaktadır. Tabi bu ifade sadece başlık olarak kendini göstermekte olup, müstakil bir yerleşim birimi yani nahiye olarak geçmemektedir.

Havran'ın Osmanlı idarî taksimatında kaza olduğunun başka bir göstergesi ise mühimme kayıtlarıdır. Mühimme kayıtlarını incelediğimizde Havran'da idarî olarak bir kadının görev yaptığı bilinmektedir.¹² Tüm bunları ele alarak değerlendirdiğimizde Havran, Suriye'nin güneyinde geniş bir sahayı içine alan bir bölgenin ismidir. Kendi ismiyle anılan müstakil bir nahiyesi bulunmama ile birlikte kendisine bağlı nahiyelerin içerisinde merkezini teşkil eden köy ve mezralar mevcuttur. Coğrafi olarak geniş bir sahayı kapsamasından dolayı, bölgeyi tanımlama noktasında isimlendirilerek kaza hüviyeti kazanmıştır. Tablo 1'de 1570 yılında Havran'a tabi olan nahiyelerdeki nefis, köy ve mezraların sayılarına yer verilmiştir.

Nahiyeler	Nefs	Köy	Mezra
Ceydûr	-	37	86
Benî Kilâb	-	32	28
Benî Nişye (Neşiyye)	1	34	31
Benî Mâlikü'l-Eşrâf	-	24	32
Benî Mâlikü's-Sadîr	-	21	16
Benî Muklid	-	20	48
Benî Âtike ve Kefârât	-	8	13
Benî 'Abdullâh	-	15	12
Benî Kinâne	-	50	31
Benî Cehme	-	20	7
Benî 'Usbe	-	8	-
Benî el-A'ser	-	28	26
Cevlân-ı Garbî	-	24	65
Cevlân-ı Şarkî	-	18	30
Batîha	-	10	27
Buteyyine	-	24	17
Benî Sirmâ	-	10	4
TOPLAM	1	383	473

Tablo 1: 1570 yılında Havran'a tabi nahiyelerdeki nefis, köy ve mezra sayıları

Tablo incelendiğinde Havran'a bağlı 17 nahiyenin bulunduğu görülecektir. Bu 17 nahiyede toplam 1 nefis, 382 köy ve 473 mezra yer almaktadır. Benî Nişye Nahiyesi'ne tabi olan Busrâ Köyü,

12 BOA, A. {DVNSMHH.d. 55/192; BOA, A. {DVNSMHH.d. 12/567; BOA, A. {DVNSMHH.d. 55/253.

bu dönemde nefis olarak anılmıştır. Ancak burada şehir ya da kasaba tarzı bir yapılanmadan söz etmek güçtür. Çünkü Busrâ Köyü isminden de anlaşılacağı üzere köy yerleşimidir ve nahiyenin merkez köyüdür. Ayrıca köyün gelirine bakıldığında sadece tarım ve bahçelerden elde edilen gelirler yer almakta olup ticaret ve sanayi mallarından herhangi bir gelir kalemi yer almamaktadır.

2. Havran'ın Nüfus Yapısı

Havran'daki nüfus çoğunlukla köylerde yaşamaktaydı. Havran'da klasik dönem Osmanlı kasabası türünden bir yapılanma yoktu. Merkezi Busrâ bile bir köy yerleşiminden ibaretti. Klasik Osmanlı kasabalarındaki gibi sınai ve ticarî faaliyetler söz konusu değildi. Bundan dolayı da bölgenin nüfus yapısını Havran'daki nahiyelere bağlı olan köyler üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Nahiyeler

Havran Kazası'nın köylerinde meskûn olan ahalinin nahiyelere göre dağılımına Tablo 2'de yer verilmiştir.

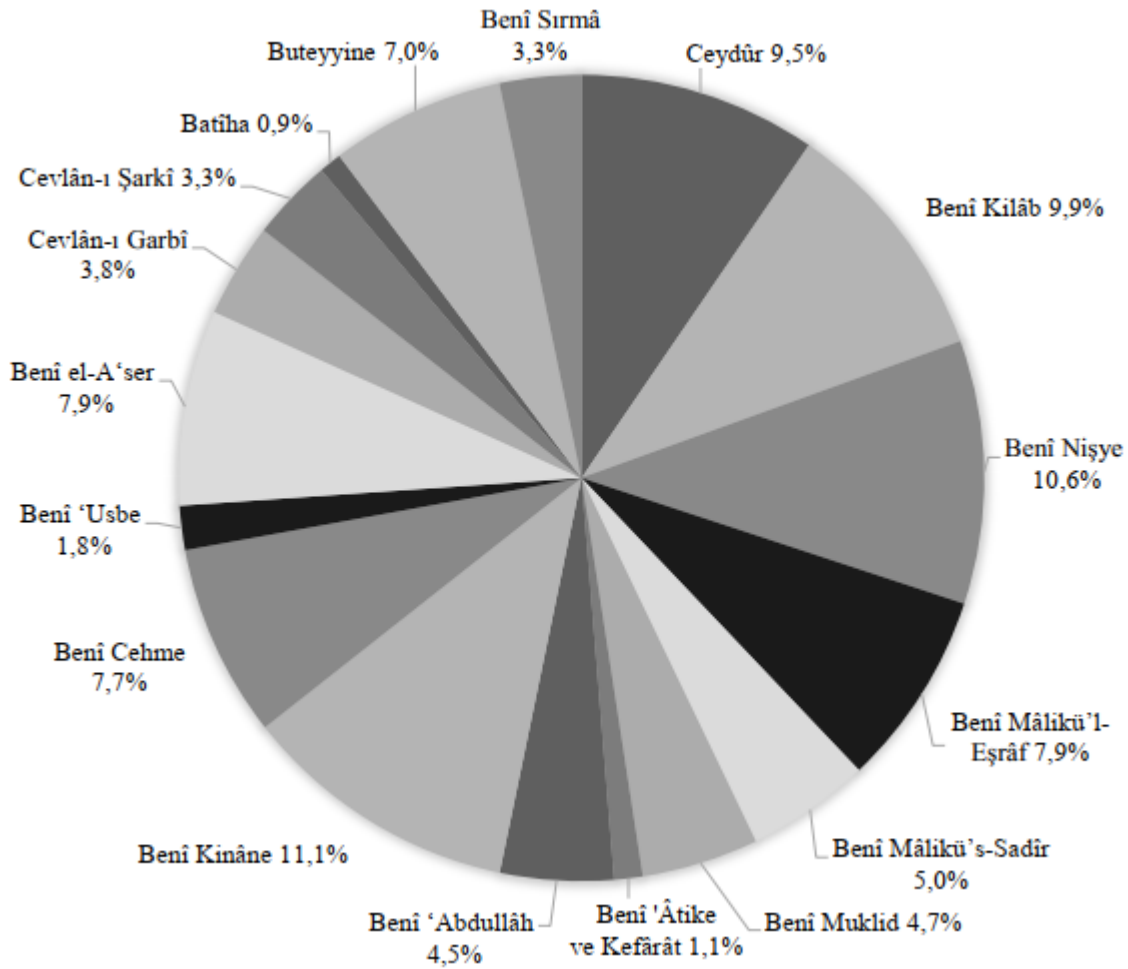
Nahiyeler	Nüfus Türü							
	Hâne	Mücerred	İmâm	Nasârâ	Mücererd (Nasârâ)	Şerif	Diğer	TOPLAM
Ceydûr	933	64	-	-	-	-	-	997
Benî Kilâb	906	132	-	20	-	-	-	1058
Benî Nişye (Neşiyeye)	956	129	-	39	3	-	18	1145
Benî Mâlikü'l- Esrâf	750	70	-	4	-	-	-	824
Benî Mâlikü's- Sadîr	464	55	-	190	6	-	-	715
Benî Muklid	465	25	-	6	-	-	-	496
Benî Âtike ve Kefârât	111	7	1	-	-	-	-	119
Benî 'Abdullâh	432	43	-	-	-	-	-	475
Benî Kinâne	987	169	6	-	-	-	-	1162
Benî Cehme	734	75	-	5	-	-	-	814
Benî 'Usbe	171	14	-	46	-	-	-	231
Benî el-A'ser	732	87	1	37	-	-	-	857
Cevlân-ı Garbî	364	30	-	-	-	-	-	394
Cevlân-ı Şarkî	326	18	-	-	-	-	-	344
Batîha	95	-	-	-	-	-	-	95
Buteyyine	646	85	-	-	-	-	-	731
Benî Sırmâ	298	39	1	135	-	3	-	476
TOPLAM	9370	1042	9	482	9	3	18	10933

Tablo 2: Havran Kazası köylerinde meskûn olan ahalinin nahiyelere göre sayıları.

Tablodan anlaşılacağı üzere nüfusun asıl kısmını Müslümanlar oluşturmaktaydı. Gayrimüslim olarak sadece Hristiyan nüfus meskûndü. Ek olarak Hz. Hasan'ın soyundan gelen şerif sınıfının varlığı söz konusudur. Vergi vermeyen nüfusun istisnâ haller dışında tahrir defterlerine kaydedilmemesinden ötürü bu nüfus hakkında herhangi bir veri elde etmek mümkün değildir. Müslüman nefer sayısı imam, şerîf vb. sınıfındakiler dâhil olmak üzere 10.442, gayrimüslim nefer sayısı ise 491'dir.

2.1.1. Müslüman Nüfus

Havran'daki köylerde yaşayan Müslüman nefer sayısı 10.442 kişidir. Bu nüfusun nahiyelere göre yoğunluğunu açıklayabilmek için aşağıdaki grafikte Müslüman nefer sayısının nahiyelere göre dağılım oranına yer verilmiştir.

Grafik 1: 1570 yılında Havran'da bulunan Müslüman nefer sayısının nahiyelere göre dağılımı

Grafiğe göre Müslüman nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu nahiyeye %11,1 ile Benî Kinâne Nahiyesi'dir. Benî Nişye Nahiyesi %10,6, Benî Kilâb Nahiyesi %9,9 ve Ceydûr Nahiyesi %9,5 oranları ile diğer üç büyük nahiyeyi oluşturmaktadır. Müslüman nüfusun yaklaşık %41,1'i bu dört nahiyede toplanmış olup geriye kalanı diğer 13 nahiyeye dağılmış durumdadır. En düşük nüfus oranı ise %0,9 ile Batîha Nahiyesi'ne aittir.

2.1.1.1. Şerîfler

Hiz. Muhammed'in Fâtıma'dan doğma torunları Hiz. Hasan ile Hiz. Hüseyin'den devam eden soyundan gelenler için seyyid ve şerîf tabirleri kullanılmış, bunların toplum içerisinde rencide edilmemesi ve kendilerine olan saygının sarsılmaması bütün İslâm toplumlarında temel prensip olmuştur. Şerîflik ve seyyidliğin kabulünde Osmanlı döneminde tek şart Hiz. Hasan veya Hiz. Hüseyin'in soyundan gelmiş olmaktı. Seyyidlik ve şerîflik için anne ve babadan herhangi birinin seyyid-şerif olması yeterlidir; anne câriye dahi olsa bu unvanı kazanmaya engel değildi. Her iki taraftan Hiz. Peygamber'in soyuna mensup olmak ise daha büyük bir şeref telakki edilirdi. Osmanlı toplumunda kadın evlendiğinde kocasının sosyal statüsünü kabul ederdi, ancak seyyide ve şerîfeler bu kapsamın dışında kalmışlardır. Seyyide ve şerîfe olan kadın evlendikten sonra da bu konumunu sürdürebilmekte, hatta ondan doğan çocuk annesi vasıtasıyla annesinin statüsüne geçebilmekteydi.¹³

Osmanlı toplumu içerisinde seyyid ve şerîflerin sıradan işlerle uğraşmaları hoş görülmemiş, vakıflar başta olmak üzere üst düzey görevlerde bu zümreye öncelik verildiği görülmüştür. Bununla birlikte seyyid ve şerîfler, geçimlerini sağlamak için bazen sıradan işlerle uğraşmışlarsa da raiyyet rüsümü gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır.¹⁴

Havran'nın 1570 yılındaki nüfus yapısını incelediğimizde burada şerîflerin varlığını görmekteyiz. Benî Sirmâ Nahiyesi'ne bağlı Busr Köyü'nde meskûn olan şerîfler, 3 hane olarak tahrir kaydedilmişlerdir.

2.1.2. Gayrimüslim Nüfus

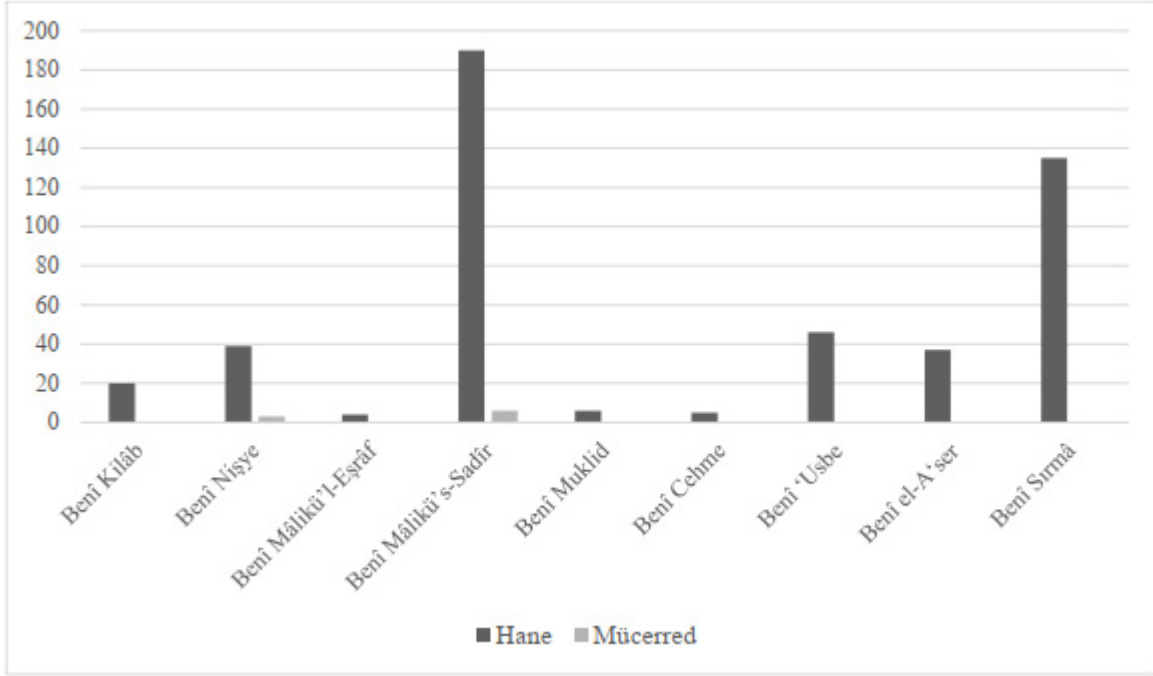
Havran'da gayrimüslim nüfus olarak Hristiyanlar yaşamaktaydı. 9 nahiyede meskûn olan Hristiyanlar toplamda 482 hane ve 9 mücerred olarak kaydedilmişlerdir. Toplam nefer sayıları 391'dir. Köylerde genellikle Müslüman ve gayrimüslim nüfus bir arada yaşamakla birlikte bazı köylerde sadece gayrimüslim nüfus meskûn olabilmekteydi. Mesela Benî Mâlikü's-Sadîr Nahiyesi'ne bağlı 'Uyûnu'n-Nasârâ Köyü sadece Hristiyan tebaadan oluşup vergi nüfusu 143 haneden ibaretti.¹⁵ Bununla birlikte yine 1570'de Benî Sirmâ Nahiyesi'de bulunan Medine-i Zera' Köyü'nde 135 hane neferden oluşan bir Hristiyan mahallesi mevcuttu.

Aşağıdaki grafikte bu nahiyelerdeki gayrimüslim nefer sayısının dağılımına nahiyelerdeki dağılım oranlarına yer verilmiştir.

13 Mustafa Sabri Büyükaşçı, "Seyyid", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, XXXVII, s. 40-42.

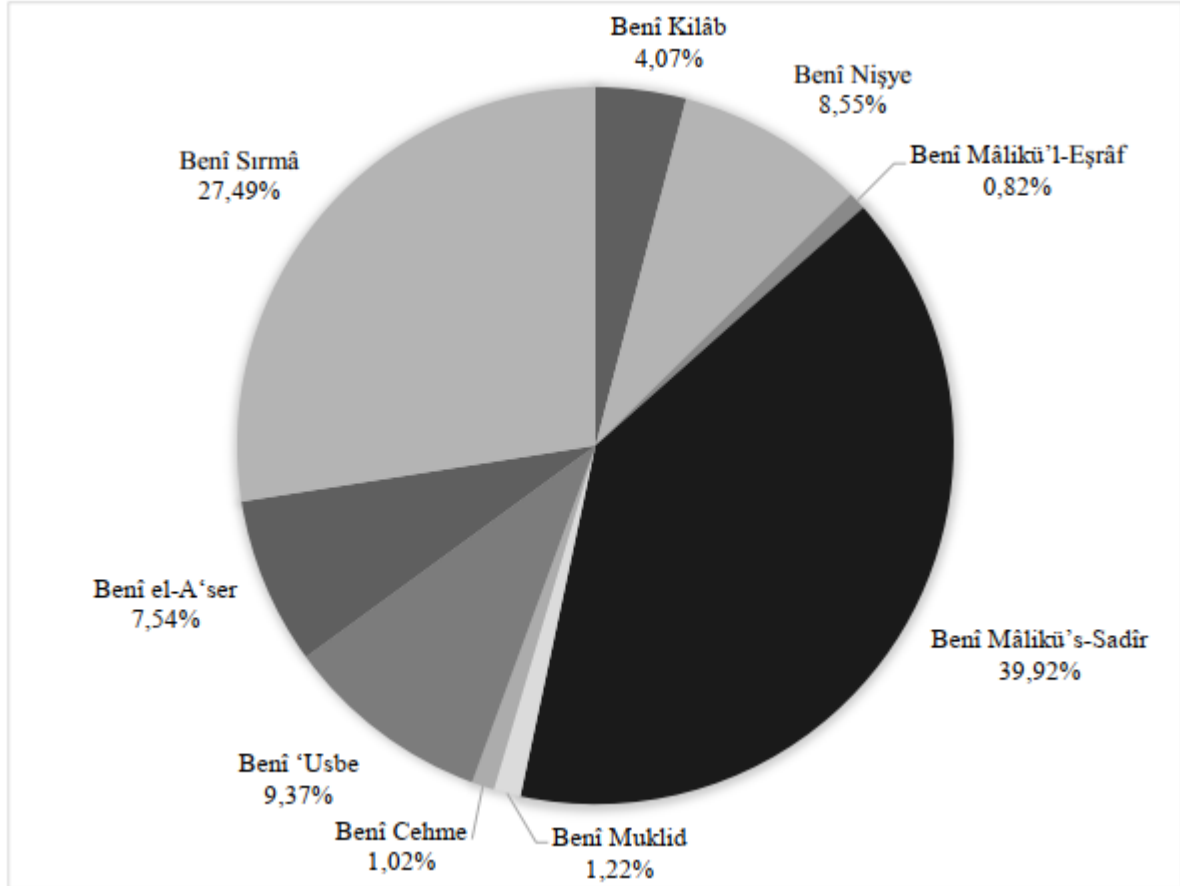
14 Büyükaşçı, "Seyyid", s. 42.

15 Bu köyün ahali 1570 tahriri dışında hep Hristiyan olarak kaydedilmiştir. 1570 tahririnde Hristiyan olarak belirtilmeyip diğer tahrirlerde Hristiyan olarak belirtilmesi tereddüte düşürmektedir. Bu yüzden 1570'teki tahrirde sehven Hristiyan ahali olarak belirtilmediği düşünülerek 1570 yılındaki köy nüfusu da Hristiyan olarak kabul edilmiştir.

Grafik 2: 1570 yılında Havran'da bulunan gayrimüslim hane ve mücerredlerin nahiyelere göre sayısı

Grafik incelendiğinde en çok Hristiyan nüfusun Benî Mâlikü's-Sadîr Nahiyesi'nde olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Hristiyan mücerred erkek nüfusu oldukça azdır.

Grafik 3: Gayrimüslim nefer sayısının nahiyelere göre oransal grafiği

Yukarıdaki grafikte ise nahiyelerde bulunan Hristiyan hane ve mücerred nüfus toplamalarının, Havran'daki toplam Hristiyan nüfus içerisindeki oranlarını görmekteyiz. En çok Hristiyan nüfusun bulunduğu Benî Mâlikü's-Sadîr Nahiyesi'nde bu oran %39,92'dir. Arkasından %27,49 ile Benî Sırmâ Nahiyesi ve %9,37 ile Benî 'Usbe Nahiyesi gelmektedir. En az Hristiyan nüfus ise %0,82 ile Benî Mâlikü'l-Eşrâf Nahiyesi'nde oturmaktadır.

2.2. Konargöçerler

Osmanlı toplumunu oluşturan önemli unsurlardan birisi de kuşkusuz aşiretler veya konargöçer topluluklardır. Yaşam tarzları gereğince mevsimine göre yaylak ve kışlak arasında mütemadiyen gidip gelmektedirler. Yaylak ve kışlak bölgeleri bazen birbirinden çok uzakta bulunabilmekteydi. Mesela, yaylak olarak Erzurum yaylalarına, Fırat nehrinin çıktığı yerlere giden bir oymak, kışlamak için Suriye çöllerine kadar inebilmekteydi. Geçimlerini hayvancılıkla idame ettiren konargöçer aşiretler, sürülerine otlak bulmak endişesiyle zamanlarının büyük bir kısmını değişik yerlerde geçirmek zorunda kalıyorlardı. Bunda sahip oldukları hayvan sürülerime otlak ve su bulmak kadar, bu hayvanlara bağlı olan hayatlarını idame ettirme endişesi de saklıdır. Konargöçerler, konar hale geçecekleri zaman çadırlarını yazın köyler, harabeler veya eski iskân bölgeleri yakınına, kışın ise kasabaların civarına kurarlardı.¹⁶

Konargöçer unsurlar, yaylakta hayvanlarını otlatır, kışlakta da basit ziraat işleriyle meşgul olurdu. Bundan ötürü konargöçerlerin tam bir göçebe hayatı yaşadıklarını söylemek yanlış olur. Bunların yaşam tarzı yerleşik hayat ile göçebelik arasında bir ara şekildir. Bu yüzdendir ki resmî kayıtlarda ve kanunnâmelerde kullanılan konargöçer tabiri, bu unsurların yaşam tarzını çok güzel açıklamaktadır.¹⁷

Konargöçerler yurt veya ev denilen çadırlarda yaşamlarını sürdürürlerdi. Bu çadırlar çabuk kurulup çabuk kaldırılacak şekilde tasarlanmıştır. Bu çadırlar üç türlü olup birincisi keçi kılından el tezgâhında dokunmuş sonra birbirine dikilmiş direkli kara çadır, ikincisi pamuktan dokunmuş veya keçeden mamul yuvarlak diğer bir adıyla derimevî çadır, üçüncüsü ise koyun kılınının dövülmesiyle yapılan keçe çadırıdır. Keçe çadıra alaçık veya alaycık denir. Araplarda çadırlar devetüyünden dokunurdu. Kürtlerde ise keçeden mamul olup, buldukları muhitteki kamışlardan da yararlanırlardı ki buna kara çadır denirdi. Çadırın hususî bir dâhilî taksimatı olup, sonradan yerleşik hayata geçildiğinde bazı konargöçerlerin inşa ettiği evler için bir model olmuştur.¹⁸

Konargöçerlerin yaşamındaki önemli unsurlar da at ve deve gibi binek vasıtaları ile eşyalarını nakletmekte kullandıkları hayvanlardır. Genellikle kendi kendine yeten aşiret içinde kapalı bir iktisadî hayat sürerlerdi. Sahip oldukları hayvanlardan çeşitli şekillerde yararlandıkları gibi, çobanlık ve muhtelif sanatlar ile de uğraşıyorlardı.¹⁹ Konargöçerlerin sınaî alanda ürettikleri ürünlerin başında iplik, halı ve kilim gelmekteydi.²⁰

Konargöçerlerin sosyal ve idarî yapılanmalarını ifade eden en yaygın ünite "cemaat" idi. Bu ünite hemen hemen tüm konargöçerlerin temel yapısıydı. Birbirlerini çok iyi tanıyan ve uzaktan ya

16 Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınları, 1987, s.12.

17 Orhonlu, s.13.

18 Orhonlu, s.13-14.

19 Orhonlu, s.14.

20 İlhan Şahin, "Göçebeler", Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, 1999, IV, s. 140.

da yakından akraba olan bu grup, 10 ile 80 hane arasında, hatta daha fazla haneden müteşekkildi. Bir cemaatin idarecisi, cemaat içerisinde seçkin olan bir ailenin reisi olurdu. Bu kişilere “kethüdâ” denilirdi. İdarî olarak bir cemaat genellikle bir kethüdâ tarafından temsil edilirdi.²¹

Osmanlı Devleti’nin vergi mükellefi olan reaya sınıfına mensup olan konargöçerler, hayat tarzları bakımından şehir ve köy ahalisinden farklıydı. Konargöçerler, yerleşik olan reyanın ödediği vergileri ödemezlerdi. Fakat hayat tarzlarına uygun olan başta âdet-i aġnâm olmak üzere resm-i yaylak, resm-i kışlak, resm-i aġıl, âdet-i çoban-beyi, bâd-ı hevâ olarak bilinen niyâbet resmi ve diġer muhtelif vergiler tahsil edilirdi. Sürülerini mirî yaylaklarda veya timâr sahibinin arazisinde otlatan konargöçerler resm-i yaylak veya resm-i otlak adıyla bir vergi öderlerdi. Yaylak resmi senede bir defa olmak üzere bazı yerlerde sürü başına, bazı yerlerde ise koyun başına alınmaktaydı.²²

Havran Kazası’nda başlıca Türkmen olmak üzere, Ekrâd (Kürt) ve Araplardan oluşan konargöçer gruplar bulunmaktaydı. Bu gruplar tahrir defterlerine “cemaat” olarak kaydedilmişlerdir. Havran’da meskûn olan Türkmen konargöçer cemaatlerin hane ve mücerred sayıları Tablo 3’te sunulmuştur.

CEMAAT ADI	HANE	MÜCERRED	TOPLAM
Döger	65	9	74
Düvle (Düveler-Döger) nâm-ı diġer Ramazanlû	36	1	37
Evlâd-ı Süleymânîye	98	13	111
Yaralû, el-meşhûr Evlâd-ı Bâdî	99	16	115
Yaralû, el-mezbûr Butumuşlû	49	-	49
Evlâd-ı Eyyûb	80	12	92
Evlâd-ı Sarılû	33	10	43
Evlâd-ı Âdiş (Dâdiş)	18	-	18
Evlâd-ı Şeref	28	5	33
Evlâd-ı İzzüddîn	60	3	63
Evlâd-ı Harşâ	90	7	97
Evlâd-ı Harşâ el-mezbûr	73	3	76
Bayâdiye	19	-	19
Silahdâriye ve Kayalû	122	-	122
Zengariye	133	10	143
Înebeglû	25	-	25
İbn-i Ferec	8	-	8

21 İlhan Şahin, “Göçebeler”, s. 137.

22 A. Latif Armaġan, “Osmanlı Devleti’nde Konar-Göçerler”, Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, 1999, IV, s. 147.

Salavatlû, tâbi'-i Karakoyunlu	39	-	39
Kaysarlû, tâbi'-i tâ'ife-i Akça Koyunlu	43	-	43
Yaylalû	29	-	29
Kebirlû	34	-	34
Kızıkiye, 'an-evlâd-ı 'Arab	84	2	86
Evlâd-ı Seyfüddîn	50	1	51
Zengeliye	100	9	109
El-Binteliye?, 'an-kabile-i Kızıkiye	59	2	61
Kemâliye	109	14	123
Kemâliye el-mezbûr	20	7	27
Înâllû	24	12	36
TOPLAM	1627	136	1763

Tablo 3: 1570 yılında Havran'da meskûn olan konargöçer Türkmen cemaatleri

1570 yılında toplam 25 Türkmen cemaati Havran Kazası'nda meskûndur. Evlâd-ı Harşâ, Yaralû ve Kemâlîye cemaatleri ikiye şube olarak teşkilatlanmış olup, bu cemaatler de müstakil olarak değerlendirildiğinde toplamda 28 cemaatin varlığı söz konusudur. Toplam nefer sayıları 1.763'tür.

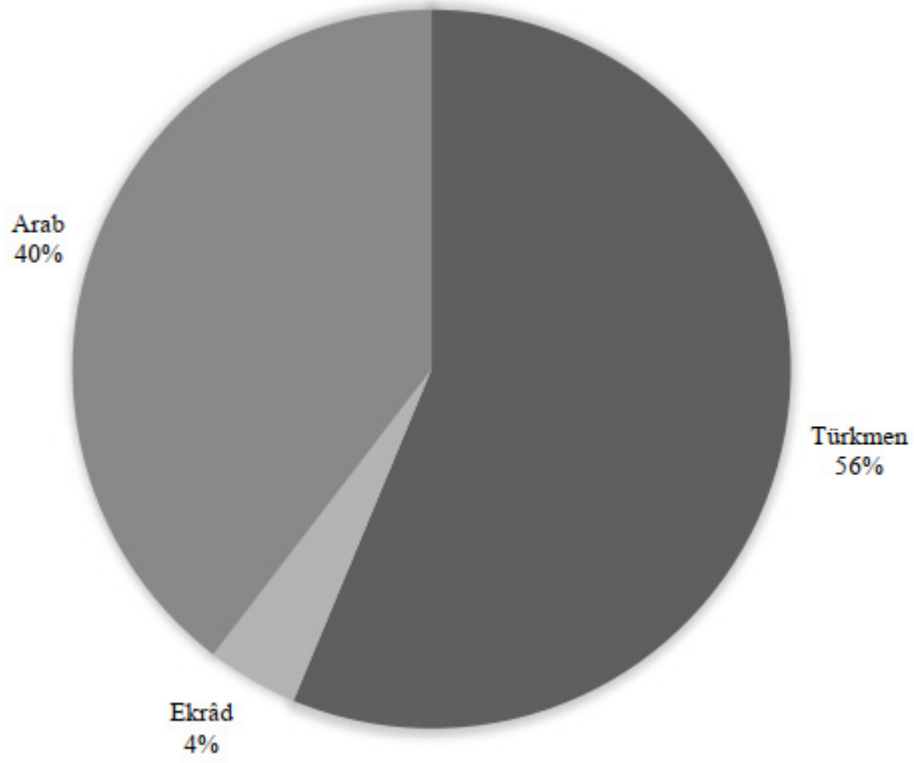
Türkmenlerden başka Ekrâd-ı Keyyâkîne olarak adlandırılan Kürt cemaatleri de Havran'da mevcuttu. Bu cemaatler Batîha Nahiyesi'nde kayıtlı bulunmaktaydılar. 7 cemaatten oluşan Ekrâd taifesi 128 hâne ve 1 mücerreden müteşekkil olup, toplam nefer sayıları 129'dur.

Şam Sancağı'nda Arap konargöçer cemaatleri de oldukça kalabalıktırlar. Bunlardan 'Urban-ı Bikâ', Bikâ' Nahiyesi'nde kışlayıp Hula Nahiyesi'nde yaylarlar.²³ 'Urbân-ı Hatîm-i Merc'e mensup olan cemaatlerin, isminden yola çıkarak Merc bölgesinde meskûn oldukları tahmin edilmektedir. 'Urban-ı Cebel cemaatlerinin ise nerede yaylayıp kışladıkları hakkında herhangi bir ibareye rastlanmamıştır. Ancak, 'Urbân-ı Cebel Araplarına mensup olan iki cemaatten biri Benî Nişye Nahiyesi'ne bağlı Selim Köyü'nde 12 hane, diğeri de aynı nahiyeye bağlı Kanavat Köyü'nde 9 hane olarak meskûndur.²⁴ Buradan hareketle 'Urban-ı Cebel'in Havran sahasında bulunma ihtimali yüksek görünmektedir. 'Urban-ı Cebel 22 cemaatten müteşekkil olup, 793 hane ve 183 mücerred neferden oluşmaktadır. Arap cemaatlerinden 'Urbân-ı Benî Sa'îd taifesi Havran'ın Benî Kinâne Nahiyesi'nde meskûn olup, Türkmenler ile yaylayıp kışlamakta ve 233 haneden meydana gelmektedir.²⁵ Tüm bunlar bir araya geldiğinde Havran Kazası'nda bulunan Arap konargöçerleri 1057 hane ve 183 mücerred neferden ibarettir.

23 BOA, TT.d. 401, s. 700.

24 BOA, TT.d. 491, s. 56, 57.

25 BOA, TT.d. 491, s. 436.

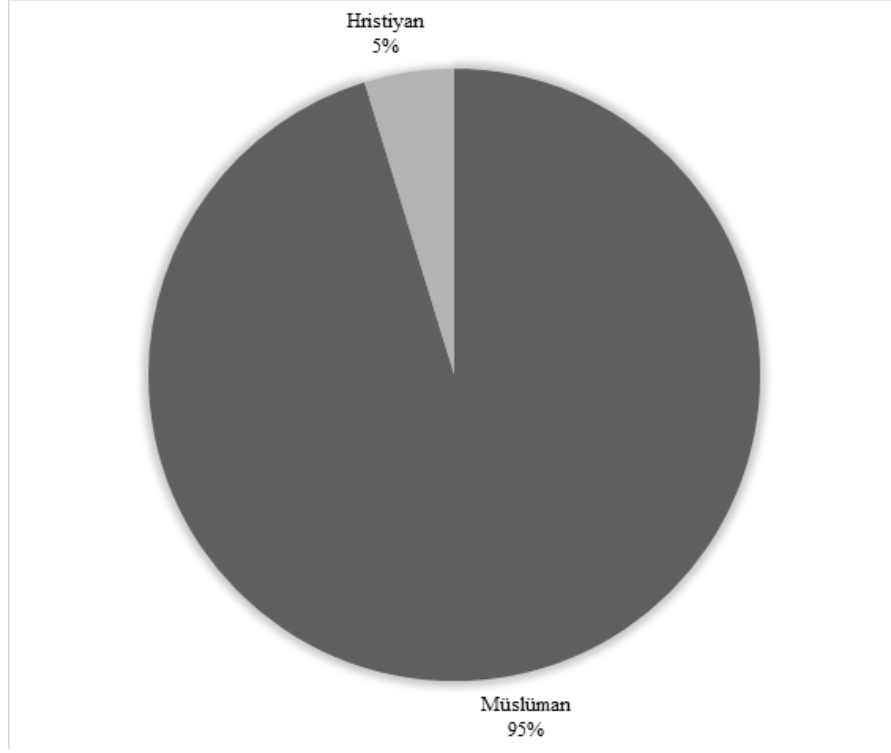

Grafik 4: Havran'daki Türkmen, Ekrâd ve Arap konargöçer cemaatlerinin oransal grafiği

Yukarıdaki grafikte Türkmen, Ekrâd ve Arap cemaatlerinde bulunan hane ve mücerred sayılarının toplamının yüzdeler dağılımına yer verilmiştir. Bu grafiğe göre Türkmen konargöçerler %56'lık bir oranla en yoğun kesimi oluşturmaktadır. Arap konargöçerler %40, Ekrâd ise %4'lük bir orana sahiptir.

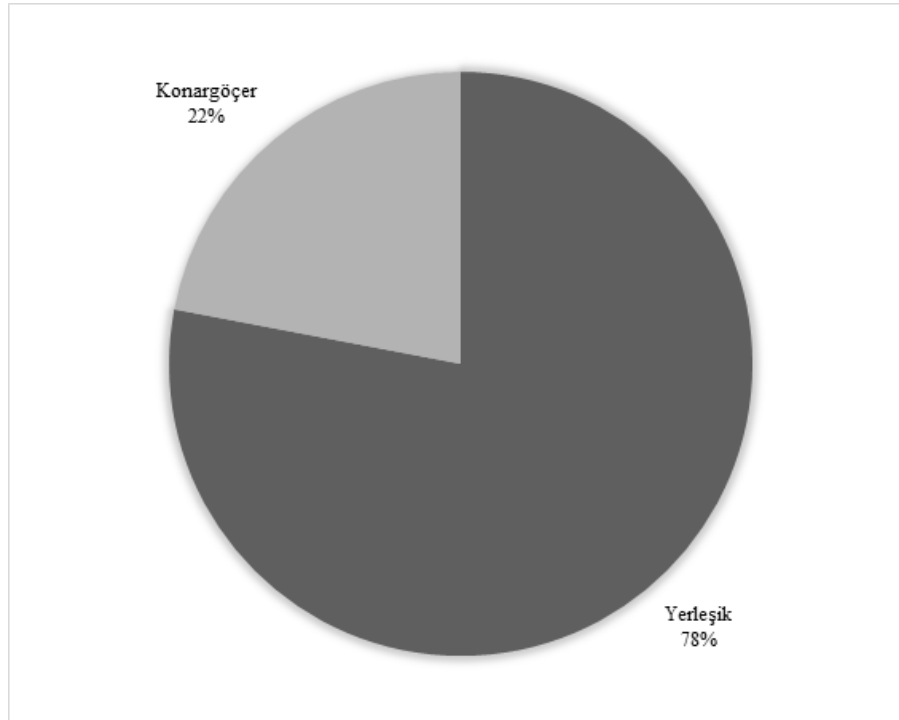
3. Havran'ın Tahminî Nüfusu

Eldeki verilere göre Havran'da meskûn olan Müslümanlar 9370 hane, 1042 mücerred, 9 imam, 3 şerîf ve 18 dinî cemaat mensubundan oluşmaktadır. Bu vergi nüfusuna kadı, mahkeme görevlileri, subaşı, kethüda gibi görevliler ve bunların yardımcıları ve diğer vazifeliler de hesap edilirse tahminen 100 hane eklemek lazımdır. Hane, imam, şerîf ve dinî cemaat mensubu neferlerini 5 katsayısı ile çarpıp mücerred sayısını de eklediğimizde toplam 48.542 kişi olmaktadır. Hristiyan nüfus ise 2.419 kişidir. Çıkan sonuçların dinî gruplara göre dağılımı Grafik 5'te belirtilmiştir. Grafik incelendiğinde Müslümanların oranı %95, Hristiyanların ise %5 olarak görülmüştür.

Grafik 5: Havran'daki yerleşik yaşayan tahmini nüfusun dinî gruplara göre dağılımı

Konargöçer cemaatlerin tahminî toplam nüfusunu aynı yöntemle hesapladığımızda ise 8.271 Türkmen, 641 Ekrâd ve 5.468 Arap olmak üzere toplam 10.077 kişi çıkmaktadır.

Grafik 6: Konargöçer ve yerleşik tahminî nüfusun toplam nüfus içerisindeki dağılımı

Yukarıdaki grafikte Havran'da yaşayan tahmini yerleşik nüfusun konargöçer nüfusa olan oranı gösterilmiştir. Buna göre yerleşik tahmini nüfus %78 iken konargöçerler ise %22 olarak çıkmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada Suriye'nin güneyinde bulunan Havran Kazası'nın 491 numaralı tahrir defteri esas alınarak 1570 yılındaki nüfus yapısı açıklanmaya çalışılmıştır. Veriler incelendiğinde bölgede Müslüman nüfusun yoğun olduğu görülmektedir. Gayrimüslim olarak sadece Hristiyan cemaatinin yer aldığı Havran'da Hz. Muhammed'in soyuna mensup olan şerif zümresinin varlığı tespit edilmiştir.

Nüfusun etnik olarak dağılımı hakkında kesin bir yargıya varmak zor olmakla birlikte nahiye isimlerinin Arap aşiretlerinin isminden gelmesinden yola çıkarak Arap nüfusunun çoğunlukta olma ihtimali bulunmaktadır. Yerleşik nüfusun %95'ini Müslümanlar oluşturmakta, gayrimüslimlerle Müslümanlar genel olarak aynı köylerde, birlikte yaşamaktadırlar.

Konargöçer cemaat ve taifelerin de bulunduğu Havran'da bu taifelerin büyük kısmının Türkmenlerden oluştuğu görülmüştür. Türkmenlerden başka Arap ve Kürt konargöçer cemaatler ve taifeler de bu bölgede meskûn olup, Türkmenlerin oranı %56'dır. Bu Türkmenler günümüzde Dera Türkmenleri olarak anılan Suriye Türklerinin atalarıdır. Toplam konargöçer nüfus, genel nüfusun %22'sini oluşturmaktadır. Bunda geneli dağlık olan Havran bölgesinin hayvancılığa elverişli olması büyük etkindir.

Çalışma sırasında gerçek nüfus sayısını tespit etmede tahminden öteye gidilememiştir. Çünkü tahrir defterleri, klasik dönem Osmanlısında bir yerin idarî taksimatını ve potansiyel vergi miktarını belirleyen belgelerdir. Bu defterlere vergi mükellefi olan hanelerin sadece reisi kaydedilmiştir. Bununla birlikte istisnaî haller dışında vergi vermeyen nüfusun kayıtları bu defterlerde tutulmamıştır. Bundan ötürü de bu belgelerde gerçek nüfus verisinin tespiti noktasında tahminî sayılarla yetinmek zorundayız.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defterleri Kataloğu, Defter No: 12, Hüküm No: 567.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defterleri Kataloğu, Defter No: 55, Hüküm No: 192,253.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, Defter No: 430.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, Defter No: 491.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, Defter No: 401.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, Defter No: 185/99.

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi-II, İstanbul, 1979.

Armağan, A. Latif, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, 1999, IV, s. 142-150

- Baykara, Tuncer, “Kasaba”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, XXIV, s. 525-526.
- Baykara, Tuncer, “Kaza”, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2002, XXV, s. 119-120.
- Buzpınar, Şit Tufan, “Havran”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, XVI, s. 539-541.
- Büyükaşçı, Mustafa Sabri, “Seyyid”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, XXXVII, s. 40-43.
- Darkot, Besim, “Havran”, MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1987, V/I, s.378-379.
- Evliya Çelebi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: IX. Kitap, haz. Yücel Dağlı ve diğerleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Göyünç, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 32, 1979, (s. 331-348).
- Kılıç, Orhan, XVI. Yüzyılda Adilceviz ve Ahlat (1534-1605), Tamga Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Nasıroğlu, Mehtap, Osmanlı Yönetiminde Hama (1516-1600), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2014.
- Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınları, 1987.
- Şahin, İlhan, “Göçebeler”, Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, 1999, IV, s. 132-141.
- Şahin, İlhan, “Nahiye”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2006, XXXII, s. 306-308.
- Taşkın, Ünal, Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600), Elazığ, 2011.